

Tural ADIŞİRİN

**AMEA-nın Şəki Regional Elmi
Mərkəzinin "Ədəbi-mədəni mühit və
folklor" şöbəsinin elmi işçisi**

XX-XXI yüzil Azərbaycan poeziyasında kənd mövzusu yalnız etnoqrafik və ya nostaljik təzahür kimi deyil, həm də milli-mənəvi kimliyin poetik ifadə forması kimi çıxış edir. "80-ci illər ədəbi nəslə"nin ən parlaq nümayəndələrindən biri olan Qoca Xalid yara-dıcılığı bu kontekstdə xüsusilə diqqətəlayiqdir. Onun şeirlərində kənd, torpaq, təbiət və yaddaş motivləri bədii dekorasiya funksiyası daşımır; əksinə, poetik düşüncənin mərkəzi ideya-emosional oxunu təşkil edir.

Qoca Xalid poeziyasında "kövşən iyi" anlayışı əsas poetik simvollar-dan biridir. Kövşən iyi onun poetik dünya-sında üç əsas semantik qat yaradır: zəhmət və torpaq yaddaşı, təbiilik və səmimiyyət, süni şəhər estetikası ilə qarşıdurma.

**"Mənim şeirlərim ətrinə görə -
Heç kəsin şeirlə dəyişik düşməz."**

Bu misralarda şair öz poeziyasını fərqləndirən əsas keyfiyyəti formal yenilikdə yox, mənəvi mənəbdə görür. "Ətir" burada metaforik anlayışdır; lakin bu ətir süni deyil, torpaqdan gələndir. Şair açıq şəkildə müasir poeziyada artan süni estetikaya etiraz edir:

**Düşməni sevincini duydum uzaqdan,
Bezdim dinləməkdən dost gileyini...
Süni ətirlərin artdığı vaxtda
Sevən olacaqmı kövşən iyini??
Kövşən iyi gəlir şeirlərimdən.**

Bu bənd demək olar fəlsəfi kulmina-siyadır. Süni ətirlərlə kövşən iyunun qarşılaşdırılması ontoloji seçim məsələsi-dir: təbiilikmi, yoxsa saxta parıltımı? Şair oxucuya sual verir, lakin cavab ver-mir - bu, akademik baxımdan açıq fəlsə-fi diskurs yaratmaq üsuludur.

Qoca Xalidin şeirlərində daha bir diqqətçəkici detal təbiətin antropomor-fik poetikasının qurulmasıdır. Onun şeirlərində təbiət insanlaşdırılır: çinar susur, külək pıçıldayır, bildirçinlər giley edir, çöllər yatır. Bu antropomorfizm şai-rin dünya görüşündə insan-təbiət vəhdə-tinin ifadəsidir.

**Unutmuram bütün ağır-acını;
Nə olsun ki gıran yoxdu qoluma??
Külək özü sığallayır saçımı,
Günəş özü nur çiləyir yoluma...**

Üçüncü və dördüncü misralarda in-sandan təbiətə keçid var. Burada təbiət ünsürlərinin antropomorfizasiyasını mü-şahidə edirik. Külək "sığallayan", günəş isə "nur çiləyən" subyekt kimi təqdim edilir. Bu semantik keçid təsadüfi xarak-ter daşımır; əksinə, sosial boşluğun tə-bii harmoniya ilə əvəzlənməsi prosesini əks etdirir. Bu antropomorfizasiya yal-nız bədii effekt yaratmaq məqsədi daşı-mır, insanla təbiət arasında simvolik empatiya münasibəti qurur. Və yaxud "Kim deyir ki qaya kərdir, dərə key " - misrasında təbiətin "eşidən" və "duyğu-lu" varlıq kimi təqdimatı xalq poeziyası və folklor düşüncə tərzilə səsleşir. Şair təbiəti insandan ayırmır; əksinə, insa-nın psixoloji vəziyyəti təbiətin halı ilə paralel verilir.

Qoca Xalid poeziyasında mühüm tem-atik xəttlərdən biri şəhər-kənd qarşı-durmasıdır. Şəhər - şöhrət, imtahan, im-kan və təzyiq məkanıdır; kənd isə - ba-har, torpaq, yaddaş və azadlıq demək-dir.

**Bir də geri qayıdarmı ötən an?
Güllər bir də öz şaxını əyərmi?
Alınacaq qurtardığım imtahan
İtirdiyim bir bahara dəyərmii?!**

Kövşən iyi və ya kənd yaddaşının poetikasına baxış

Bu sual poetik subyektin əsas faciə-sini açır: ictimai uğur nəminə mənəvi it-ki. Şair bu problemi həm didaktik möv-qədə, həm də daxili tərəddüd və emo-sional ağır ilə təqdim edir. Bu isə onun şeirlərinin psixoloji dərinliyini artırır.

**Dostlar da cürbəcür işə qoşulub,
Köçdülər, köçəri quşa qoşulub...
Mən isə doqqazda daşa qoşulub
İlişib qalmışam kənddə-kəsəkdə.**

Şairi "İlişib qalmışam kənddə-kəsək-də" mısrasını taleyin poetik qəbul for-ması kimi başa düşmək olar. Bu şeirdə şair öz taleyini ironik, lakin acı bir dillə qəbul edir. "İlişib qalmaq" ifadəsi həm fiziki, həm də sosial-mənəvi durğunluğu ifadə edir. Dostlar köçür, imkanlar dəyi-şir, lakin poetik subyekt torpaqdan qopa bilmir. Burada kənd artıq yalnız məkan

kimi nəzərə çarpmır - taleyə çevrilmiş məkan kimi diqqətçəkicidir..

**Bürüyür qəlbimi həm də bir həşəd.?
Bəlkə də bu dərdi çoxusu çəkir;
Şairin şəklini şəhərdə ? qəzet,
Kənddəsə ? arxılardan axan su çəkir.**

Bu şeir kənd-şəhər qarşıdurması, şöhrət-sadəlik dilemması və daxili mənəvi parçalanma motivlərini özündə cəmləyən lirik-psixoloji xarakterli ən göz-əl şeirlərdən biridir. Şeir mahiyyət etibarilə belə bir sual qoyur: Şöhrət üçün köklərdən qopmaq olarmı? Lirik qəhrəman nə şəhəri tam qəbul edə bilir, nə də kəndi tərk edə bilir. Bu isə onu mənəvi limbo vəziyyətində saxlayır. De-məli, şeir seçimdən çox, ikiliyin faciəsi-ni ifadə edir. Burada kənd yalnız məkan deyil, milli kimliyin və yaddaşın rəmzi-dir; şəhər isə müasirliyin və görünür-lüyün məkanıdır. Şair bu iki qütb arasında qalan "keçid insanı"dır. Mətn göstərir ki, şöhrət insanı ucaltsa da, köklərdən uzaqlaşdırır; köklər isə insanı qorusa da, onu görünməz edir. Şairin dilemma-sı məhz bu paradoksun içində yaşama-sıdır.

**Şeir yazdım burda aydın səhərdən,
Nəgə qoşdum burda adi yarpağa.
Köçsəm də, heç baş açmamam şəhərdən,
Amma kənddə lap yaxınam torpağa.**

Bu şeir şəhər-kənd qarşıdurmasını müxalif qütblər kimi göstərmir, eyni tale-yin iki fərqli mədəni məkanı kimi təqdim etməsi ilə diqqət çəkir və məhz bu ya-naşma onun poetik-estetik dəyərini yük-səldir. Mətnin əsas ideyası yaradıcılığın məkanla münasibəti yox, yaradıcılığın məkanı necə yenidən yaratmasıdır. Şair "kənddə yaşayıram" deməklə poeziya-nın mövcudluq şərtini müəyyənləşdirir: harada şeir yazılırsa, mərkəz də oradır.

**Tapanacan axtardığım yolu mən
Cığırarla aza - aza getmişəm.
Nə işim var şəhərlərdə solum mən,
Hazır kənddə çiçək kimi bitmişəm.**

Bu bənd isə poetik yol metaforası üzərində qurulub. "Cığırarla aza-aza getmək" ifadəsi həm fiziki, həm də mənəvi axtarışı bildirir. Şairin "şəhərlərdə solmaq" istəməməsi məkan nifrəti yox,

yaradıcı uyğunluq prinsipinin ifadəsidir. "Hazır kənddə çiçək kimi bitmişəm" mısrası isə kəndin şairi formalaşdır-an, onu yetişdirən mədəni torpaq olduğunu göstərir. İdeya baxımından şeirdən belə nəticə çıxır: şair məkanı seçmir, məkan şairlə mənalanır. Kənd burada periferik yox, mərkəzi dəyərdir; şəhər isə alter-nativ deyil, sadəcə başqa ritmdir. Şeir oxucuya kənddə qalmağı yox, öz yara-dıcılıq torpağını tanımağı təklif edir.

Qoca Xalidin şeirlərində kənd və şəhər anlayışları insanın daxili varlığında müxtəlif psixoloji və mənəvi durumları təmsil edən həyat təbəqələri kimi təq-dim olunur. Şair üçün kənd yalnız coğ-rafi məkan kimi başa düşülmür; o, tor-paqla bağlılıq, ilkin təbiilik və mənəvi köklərin daşıyıcısıdır. Şəhər isə modern həyatın dinamikası fonunda formalaşan sınaq, hərəkət, daxili gərginlik və tərə-düd məkanı kimi poetik mənə qazanır. Beləliklə, bu iki məkan şairin poetik sis-temində qarşı-qarşıya qoyulmur, bir-bi-rini semantik baxımdan tamamlayan anlayışlardır.

Qoca Xalidin poeziyasında əsas problematik xətt "harada yaşamaq" sua-lından çox, "harada və necə özün olaraq qalmaq" məsələsi üzərində qurulur. Kənd və şəhər burada dəyərlər iyerarxi-yasında biri digərindən üstün tutulan məkanlar deyil; onlar insan taleyinin, həyat təcrübəsinin və mənəvi inkişafın müxtəlif mərhələlərini ifadə edən sim-volik müstəvilərdir. Şair nə kəndi ro-mantik ideal səviyyəsinə yüksəldərək şəhəri inkar edir, nə də şəhər həyatını modern üstünlük kimi təqdim edib kən-di arxaik məkan kimi kölgədə qoyur. Əksinə, onun poeziyasında kənd yad-daşı ilə şəhər təcrübəsi dialektik vəhdətdə təqdim olunur və bu vəhdət insa-nın daxili bütövlüyünün formalaşmasın-da əsas rol oynayır.

Bu kontekstdə Qoca Xalidin şeirləri kənd-şəhər qarşıdurması üzərində qu-rulan ənənəvi diskursdan kənara çıxır. Buradakı əsas qarşıdurma məkanlar arasında yox, təbii ilə süni, səmimi ilə saxta, daxili mənəvi sədaqətlə zahiri parıltı və sosial maskalar arasındadır. Şairin poetik mövqeyi daha çox insanın mənəvi duruşuna və daxili etik seçimi-nə əsaslanır. Məhz bu yanaşma Qoca Xalid poeziyasını həm kənd mühitindən gələn, həm də şəhər təcrübəsi yaşayan oxucu üçün eyni dərəcədə anlaşıl-an, qəbul edilən və estetik baxımdan yaxın edən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Qoca Xalidin poeziyası müasir Azər-baycan ədəbiyyatında kənd yaddaşının estetik müdafiəsi, təbiətə söykənən mənəvi fəlsəfə və şəxsi dürüstlüyün poetik ifadəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Onun şeirlərində torpaq, kövşən, yağış, külək və xatirə - obraz olmaqla yanaşı, həm də mənəvi yaddaş, milli kimlikdir. Şairin kənd yaddaşında qorunan bu poetika nostalji bir geri dönüş yox, itirilmək təh-lükəsi ilə üz-üzə qalan milli varlığın sə-siz müdafiəsidir. Torpaq burada sadəcə fiziki məkan kimi diqqəti cəlb etmir, in-sanın taleyi ilə yoxluluqmuş bir mənəvi məkan kimi çıxış edir; kövşən - zəhmət-in izi, yağış - təmizlənmə və ümid, külək - zamanın nəfəsi, xatirə isə yaddaş-ın sönməyən işığıdır. Beləliklə, şairin poetik yaddaşı yalnız keçmişə xatırlat-mır, eyni zamanda oxucunu sual qarşı-sında qoyur: müasir insan öz kökləri ilə hansı məsafədə dayanır? Qoca Xalidin şeirlərinin mənəvi gücü də elə bunda-dır. Onun poeziyasında milli kimliyə qa-yıdış şüar xarakteri daşımır, süni pafos-la deyil, daxildən gələn mənəvi ehtiyac kimi təqdim olunur. Şair üçün milli kim-lik, mənəvi dəyərlər torpağın qoxusun-da, kənd yaddaşında, sadə insan tale-lərində yaşayan canlı bir gerçəklikdir. Nə-ticə olaraq deyə bilərik ki, Qoca Xalid oxucunu nə keçmişə qapadır, nə də onu müasirlikdən ayırır - əksinə, zamanlar arasında körpü quraraq milli varlığın da-vamlılığını şeirlərində bədii şəkildə mü-kəmməl əsaslandırır.